

tűnik, mindamellettt ezer gallér évjáradékkal és szép kiváltságokkal jár. A mi nagy Corneille-ünk nem kapott ennyit.

Egyébiránt ne kívánják, hogy részletesen beszéljek itt ezekről az angol darabokról, amelyeknek oly nagy híve vagyok, vagy hogy idézzem Wicherley vagy akár Congreve egy-egy szellemes mondását avagy tréfáját; a fordításokon nem lehet nevetni. Ha meg akarják ismerni az angol vígjátékot, annak csak egyetlen módja van: Londonba utazni, ott lakni három évig, jól megtanulni angolul, és mindennap megnézni egy-egy vígjátékot; nem tudom élvezni sem Plautust, sem Arisztophanészt, ha olvasom: vajon miért? Mert nem vagyok se görög, se római. A finom szellemességek, a célzások, az utalások mind elvesznek a külföldi számára.

Nem úgy a tragédiában: abban csak nagy szenvedélyekről van szó és régi, mesés vagy történeti tévedések szentesítése, hősies ostobaságokról. Oidipusz, Elektra éppúgy a spanyoloké, az angoloké és a miénk is, mint ahogy a görögöké; de a jó vígjáték egy nemzet komikus vonásainak beszélő képe, és ha nem ismerjük alaposan a nemzetet, nem ítélni tudjuk meg a festményt.

Az ízlés

Első szakasz

Az ízlés, ez az ételeinket megkülönböztető érzék vagy adomány, minden ismert nyelvben megteremtette azt a metaforát, amely az *ízlés* szóval fejezi ki a művészetek szépségeinek vagy hiányosságainak érzékelését. Gyors megkülönböztetés ez, mint a szájpadráson a nyelv, s éppúgy megelőzi az elmélkedést; ez is, mint a másik, érzékenyen és gyönyörrel fogadja a jót, és éppúgy undorral utasítja

el a rosszat; gyakran bizonytalan és téveter, s nem tudja, tessék-e neki, amit lát; és olykor, mint a másoknak, némi tapasztalásra van szüksége, hogy kifejlődjék.

Az ízléshez nem elegendő meglátnunk és felismernünk egy mű szépségét: éreznünk kell, meg kell hatódnunk tőle. S nem elég homályos módon érezni, meghatódni tőle: különbséget is kell tennünk az árnyalatok közt.

A gyors megkülönböztetésnek mindent észre kell vennie; ebben megint hasonlít az intellektuális ízlés, a művészi ízlés az érzéki ízléshez: mert az ingyenc rögtön felismeri, ha összekevertek két italt; a jó ízlésű ember, az értő, az első szempillantásra észreveszi, ha két stílus keveredik; meglátja az erény mellett a hibát; lelkesen olvassa a *Horatius*-nak ezt a sorát:

Hogy győzött volna le hármát? – Hált volna meg!
de önkéntelenül is viszolyog a következő sort olvasva:

*Vagy nyert volna csatát, mint kétségbeesett.*⁵

(III. felvonás, VI. jelenet)

Miként a rossz ízlésű ember csak a nagyon csipős és a túlzottan fűszerezett ételt szereti, ugyanúgy: a rossz művészi ízlésű ember csak a kiagyalt díszítéseket kedveli, és nem érzékeli a természetes szépséget.

A romlott ízlés olyan ételeket választ, amelyek undorral töltik el a többieket; ez nem más, mint valamiféle cimébaj. A romlott művészi ízlésnek olyanfajta művek tetszenek, amelyek elriasztják a helyesen ítélőt; a burleszk jobban tetszik neki a fennköltnél, a kényeskedő és modoros az egyszerű s természetes szépnél: ez bizony szellemi betegség. A művészi ízlés könnyebben formálható, mint az érzéki, mert – bár előfordul, hogy megszeretjük, amitől azelőtt irtóztunk – a természet nemigen törődik azzal, hogy

⁵ Corneille: *Horatius*. (Kálnoky László fordítása)

fel tudjuk ismerni, ami általában fontos a számunkra. De az intellektuális ízlés kifejlődéséhez több időre van szükség. Az érzékeny, de tanulatlan fiatalember kezdetben nemigen képes megkülönböztetni egy nagy zenei kórus szövegeit; még nem látja a festményen az összefüggéseket, a fény-árnyék játékot, a perspektívát, a színek harmóniáját, a rajz pontosságát; de lassanként füle megtanul hallani, szeme pedig látni: meg fog hatódni, amikor először lát a színpadon egy szép tragédiát; igaz, nem érti meg a hármasság lényegét, sem azt a finom művészetet, hogy a szereplők nem ok nélkül mennek ki vagy jönnek be a színpadra, nem érti, milyen nagy művészet egybesűríteni többféle problémát, és nem érti, milyen nehézségeket kellett legyőzni. Csak a jártasság és az elmélkedés segítségével sikerülhet majd egyszerre csak rájönni az ízére annak, amit azelőtt nem tudott megkülönböztetni. Egy nemzet ízlése is – ha nem volt ízlése – észrevétlenül alakul, mert az emberek lassanként magukévá teszik a jó művészek elképzelését. Hozzászoknak, hogy a képeket Le Brun, Poussin, Le Sueur szemével figyeljék. Lulli fülével hallgatják Quinault megzenésített verseit; Rameau-éval az áriákat és szimfóniákat. A könyveket a jó szerzők szellemében olvassák.

Ha a művészetek őskorában egy egész nemzet szeretett olyan szerzőket, akiknek művei igen közepszerűek, melyeket az utókor megvetésével sújtott, ez azért van, mert ezeknek a szerzőknek a műveiben sok a természetes szépség, amit mindenki megérezett; tökéletlenségüket felismerni viszont még nem voltak képesek. A rómaiak is szerették Luciliust, míg feledésbe nem borította Horatius; Régnier-t kedvelték a franciák, míg nem jött Boileau; s a minduntalan botladozó régi írók csak azért őrizték meg nagy híreiket, mert nemzetükben nem akadt csiszolt és választékos stílusú író, aki felnyitotta volna a szemeket, miként Horatius a rómaiaknál, Boileau meg a franciáknál tette.

Azt mondják, hogy az ízlésről nem kell vitatkozni, s igazuk is van, ha csak az érzéki ízlésről szólnak, az undorról, amelyet némely étel kelt bennük, és arról, hogy más ételeket még jobban szeretünk: erről vitázni nem érdemes, hisz szerveink hibáját ki nem javíthatjuk. De más a helyzet a művészetekben, ahol való szépségekkel van dolgunk, s a jó ízlés felismeri, a rossz viszont nem; ez az ízléshiba gyakran kijavítható. Vannak aztán hideg lelkek, és hamis szellemek, fel nem hevíthetők, rendbe nem hozhatók: mint-hogy nincs ízlésük, nem érdemes vitatkozni velük.

Egyes dolgokban: így ha ruhaanyagról, ékszerről vagy fogatról van szó, vagyis olyanról, ami nem üti meg a szép művészetek mértékét, bizony önkényes az ízlés; ilyenkor inkább szeszélyről beszéljünk, mert nem az ízlés, hanem a szeszély hoz annyi új divatot.

Egy nemzet ízlése meg is romolhat; ez a baj rendszerint a tökéletesség évszázadai után következik be. A művészek új utat keresnek, mert nem akarnak utánzókká válni, és nem kell nekik a már meghódított szépség; ez az erőfeszítés sosem haszontalan, feledtetni tudja gyengéiket. Az újdonságokért rajongó közönség bálványozza őket; aztán megcsömörlik, és újabb szerzők jönnek, akik ismét csak mindent megtesznek a sikerért; elődeiknél is jobban eltávolodnak a természettől, az ízlés megromlik; egyik újdonság feledteti a másikat, a közönség nem tudja, hanyadán áll, és hiába sóvárog a többé soha vissza nem térő jó ízlés százada után: az már csak raktár, amelyet néhány igaz szellem őriz, messze a tömegetől.

Vannak roppant nagy országok, ahová sosem jutott el az ízlés: azokról beszélek, ahol nemigen fejlődött a társasági élet, ahol férfiak és nők egyáltalán nem jönnek össze; ahol némely művészetet, mint az élőlényt ábrázoló fetészetet és szobrászatot tiltja a vallás. Ha nincs társaság, akkor elsorvad a szellem, csípőssége elvész; nincs miből ízlést for-

málnia. Ha meg hiányzik több művészeti ág, akkor a meg-
lévők nemigen tudnak fennmaradni, mert mind csak egy-
másba kapcsolódva és egymástól függve léteznek. Ez az oka
annak, hogy Ázsiában alig jött létre jól formált mű, és hogy
az ízlés Európa néhány népének a kiváltsága maradt.

Második szakasz

Van-e vajon jó ízlés és rossz ízlés? Igen, bizonyosan van,
noha gyakran különbözők az emberi vélemények, erkölcsök
és szokások.

A legjobb ízlés minden műfajban a természet minél hí-
vebb, erőteljesebb, kecsesebb utánzása.

De vajon nem önkényes-e a kecsesség maga? Nem, mi-
vel életet s kellemet ad az ábrázolt dolgoknak.

Ha két ember közül az egyik durva, a másik finom lel-
kű, mindenki egyetért abban, hogy az egyiknek jobb ízlése
van, mint a másiknak.

Még mielőtt jobb idők jöttek volna, Voiture* – akinek
semmiségeket cifrázó kedve néha sok finomságot és kel-
lemet is rejteget – így ír a betegségéről a nagy Condénak*:

Abrádozzék már valabára!

Fő, hogy élvezze életét!

Gondoljon jobban önmagára!

A vészben kedvét leli még?

Miért tör oly hévvel nyomába?

Ha öné volna vad tusán

Amadis varázskardja, vértje

– mert öné nagy ereje ám,

s annyit magasztalt vitézsége –,

bevét nem vetném a szemére,

s vakmerőnek nem mondanám.

Amde a kellem századunkban

a fegyverzajtól messzi bussan:

a legnemesebb hősi vér –

Hektór avagy Nagy Sándor ontsa

– éppoly könnyen hull a porondra,

mint bármely senki barcosé;

csapás villan egy pillanatra,

s ránk dermedtő Halál zuban,

s legszebb fejet is zordonan

szétzúzhat egy ólomdarabkal

Óvja, kinek jó feje van!

Sose kockáztassa személyét,

kinek erénye számtalan.

Tekintse javát, s a miénkét,

s őrizze a fejét, uram...

Bármilyen lángeszé tanácsa,

ha végetér pályafutása,

mind cserbenbagyják cudarul;

uram, szánandó meggyalázva

*egy félisten, ha porba hull...*⁶

(Episztola Condé hercegnek Németországból való

visszatérésekor, 1645-ben)

E sorokat olvasva még ma is úgy érezzük, hogy jó íz-
léssel íródtak, és hogy Voiture nemigen írt ennél jobbat.

Ugyanabban az időben L'Estoile,* aki lángésznek számí-
tott, és egy volt az öt közül, aki Richelieu tragédiáin dol-
gozott, L'Estoile, Corneille egyik bírálója viszont ilyenfajta
sorokat írt (amelyek Malherbe* és Racan* sorai mellett
jelentek meg):⁷

⁶ Majtényi Zoltán fordítása.

⁷ Lásd a Malherbe, Racan, Maynard, Boisrobert, Monturon, Lin-
gendes, Touvant, Motin, de l'Estoile stb. legszebb verseinek gyűjte-
ményét. E gyűjteménynek több kiadása is megjelent. (Voltaire jegy-
zete)

*A korcsmát, bej, holtig kívánom!
Ott élem, bej, dubaj világom!
Nincs annak párja, úgy bizony.
Enyém, mit szemem-szám megábit:
még rongyos kendőm is finom
holland vászonnak látom ám itt!⁸*

Nincs olvasó, aki el ne ismerné, hogy Voiture verse egy jó ízlésű udvaronc alkotása, a L'Estoile-é ellenben egy szellemtelen és közönséges emberé.

Kár, hogy Voiture-ről azt kell mondanunk: ez egyszer jó ízlésű volt. Mert ezernyi verssorában bizony hitvány az ízlés, mint például a következőkben:

*Kedves város volt ama Bőszvény,
önt emlegettük váltig ott,
keblem is hön jobászodott,
míg csak belém nem állt a köszvény.
Bőszvény és köszvény, szó, mi szó,
csudajó rimnek mondható!*

*Már látszott száztornyu Gelésztek
(fura eset, de szent igaz),
a dombtetőn zöldellt a gaz,
és kajla sörék legelésztek,
egy-két hízó is túrt alább,
s kapirgált néhány birkaláb...⁹*

(Voiture: Dal a Metzi tánc dallamára)

A ponty levele a csukához című nevezetes vers, amely Voiture-t oly híressé tette, vajon nem túlzásba vitt, nagyon-

8-9 Majtényi Zoltán fordítása.

nagyon hosszú és helyenként kimódolt tréfa? Vajon nem a finom és a közönséges, a valódi és a hamis keveréke ez a vers? Szükséges volt vajon elmondani a nagy Condénak, akit az udvari társaságban *csukának* hívtak, hogy nevére „észak bálnái verejtékben úsznak”, és hogy a császár hívei sütvé és sózva szeretnék felfalni?

Jó ízlésre vall talán, ha valaki folyton levelet ír, csak hogy szójátékokban és csúfolódó élcekből kimerülő szellemességét ragyogtassa?

Hát nem felháborító, amikor Voiture Dunkerque bevételéről így ír Condénak: – Azt hiszem, hogy a holdat is befalnád.

Azt mondják, ezt a kifincamodott ízlést Voiture-nek Marini* sugallta, aki Medici Mária királynéval együtt jött Franciaországba. Voiture és Costar* igen gyakran idézik leveleikben, mint követendő példát. Csodálják leírását a rózsáról, április lányáról, e szűz királynéről, aki, tuskés trónján ülve, méltósággal tartja virágos jogarát, udvaroncot meg minisztert a zefírek buja családjából választ, aranykoronát hord, és skarlát köpenyt visel.

*Április szép leánya,
szűz bajadon s királynő,
zöldellő cserje tuskés
trónján ül tündökölve,
virágjogart fenséggel fog kezében;
száz minisztere zsongva
lengi körül, zefírek
kőszá, pajzán családja;
aranykoronát hord, s palástja bíbor.¹⁰*

10 Majtényi Zoltán fordítása.

Voiture lelkesen idézi Costarnak küldött harmincötödik levelében Marini zengő picinyét, a bűgő hangot, a tollba öltözött élő leheletet, az éneklő tollat, a szárnyaló dalt, a kis testben a harmónia szellemét; pedig csak egy csalogányról van szó.

*Tollas bang, élő sóhaj, libbenő szó,
pehelyköntösben szálló röpke lélek,
dalt zengő puba pibe, szárnyas ének,
összhangzatoktól buzgó kicsi szellem
él elrejtőzve ily csöpp zsigerekben.¹¹*

Balzacnak* másféleképpen volt rossz az ízlése; bizalmas leveleit fellengzős stílusban írta. La Valette bíborosnak azt írja, hogy sem Líbia sivatagjaiban, sem a tenger mélységeiben nem akadhat az isiásznál rettenetesebb szörnyeteg, és hogyha a gyűlöletes emlékű zsarnokoknak rendelkezésére állt volna ily kínzóeszköz, akkor a mártírok isiászt szenvednek vallásukért.

A fellengzős túlzások, a levélstílushoz semmiképp sem illő, hömpölygő körmondatok, a görög és latin kifejezésekkel teletűzdelt egyhangú deklamációk két eléggé közepes szonett kapcsán, amely ellentétet szított az udvar és a város között, és *A gyermekgyilkos Heródes* című szánalmas tragédiáról: mindez olyan időben született, amikor még nem alakult ki az ízlés. Még nem csiszolta ki sem a *Cinna*,* sem az egész nemzetet meglepő *Vidéki levelek*.*

A szakértők megkülönböztetik ugyanazokban az emberekben az ízlés kifejlődésének, a tökéletesség elérésének, majd a hanyatlás megindulásának a korszakát. Ki ne érezné, ha csak egy kissé is művelt, hogy mily végtelen a különbség a *Cinna* szép részletei és ugyanazon szerző húsz utolsó tragédiájának részletei közt?

¹¹ Majtényi Zoltán fordítása.

*Mondd hát, Othon midőn Camillát áhitozta,
Ő volt-e tébolyult? A bölgy volt céda szotyka?
Hatott e hódolat, nagy volt, lenyűgöző?
Hogy fogadta a bölgy? S ő hogy tárta elő?¹²*

Ki ne ismerné föl az irodalmárok közül, hogy Boileau ízlése *Ars poeticá*-jában tökéletes, a *Szatíra Párizs bajairól* című versében ellenben, ahol az esőcsatornán sétáló macskákat festi, még nem az?

*Az egyik mint dühös tigris nyávog hörögve,
a másik úgy sivít, mint síró csecsemőcske,
és mindez semmi még: patkányok s egerek
macskákkal zajganak, csak hogy fölkeltsenek!¹³*

(VI. 7. satíra)

Ha már akkoriban is jó társaságban él, biztosan azt a tanácsot kapja, hogy macskánál, patkánynál, egégnél méltóbb témákon kellene kipróbálnia tehetségét.

Ahogy egy művész ízlése lassanként alakul, éppúgy lassan formálódik a nemzeté is. Századokon át barbárságban poshad: aztán halovány hajnal hasad, végül felkel a nap; utána már csak a hosszú és szomorú alkony következik.

Már jó ideje általános nézet, hogy noha I. Ferenc mindent megtett Franciaországban a művészetek iránti érdeklődés felkeltése érdekében, a jó ízlés mégis csak XIV. Lajos századában tudott meghonosodni; és ma már kezdünk is panaszkodni századunk hanyatlása miatt.

A Keleti Birodalom görögjei elismerték, hogy Periklész

¹² Corneille *Othon* című tragédiája (1664). (Majtényi Zoltán fordítása)

¹³ Majtényi Zoltán fordítása.

korának az ízlése náluk már nem élt. A mai görögök elismerik, hogy egyáltalán nincs ízlésük.

Quintilianus* bevallja, hogy a rómaiak ízlése az ő korában kezdett megromlani. Láthattuk a *Drámairodalom* című cikkben, hogyan panaszkodott Lope de Vega a spanyolok rossz ízlésére.

Az olaszok vették észre elsőnek, hogy nem sokkal halhatatlan *seicentójuk*¹⁴ után, minden romlásnak indult náluk, és hogy a legtöbb, általuk teremtett művészet teljesen elpusztult.

Addison* gyakran támadja honfitársai rossz ízlését több műfajban is: hol amikor egy parókás tengernagy szobrán gúnyolódik, hol mikor a komolyan használt szójátékok iránti megvetéséről beszél, vagy elítélőleg szól arról, hogy tragédiákban bohócokat szerepeltetnek.

Ha tehát egy ország legjobb elméi egyetértenek abban, hogy hazájuk egy ideig nélkülözötte a jó ízlést, akkor a szomszédok is érezhetik ugyanazt, mint a honfitársak; és amiként magától értetődő, hogy közülünk is az egyik embernek jó, a másiknak meg rossz az ízlése, éppúgy magától értetődő, hogy két kortárs nemzet közül az egyik ízlése durva és közönséges, de a másiké finom és természetes.

Csak az a baj, hogy amikor ezt az igazságot kimondjuk, az érintett nemzet fölháborodik, ugyanúgy, mint ahogy a rossz ízlésű ember is tiltakozik, ha rendreutasítják.

Legjobb tehát várni, míg az idő és a példa jó útra vezet a hibás ízlésű nemzetet. A spanyolok már kezdik megreformálni színházukat, és a németek is igyekeznek megteremteni a magukét.

14 16. század.

Egy-egy nemzet sajátos ízlése

Minden kornak és minden országnak megvannak a maga szépségei, de vannak helyi szépségek is. Az ékesszólásnak mindenütt meggyőzőnek kell lennie; a fájdalom mindig megható, a harag féktelen, a bölcsesség nyugodt; de egyes részletek, bár a londoni polgárnak talán tetszenek, semmi hatással sincsenek a párizsiakra; az angolok inkább vehetik hasonlataikat és metaforáikat a hajóséletről, mint a párizsiak, akik nemigen látnak tengeri hajót. Mindaz, ami egy angol szabadságával, jogaival, szokásaival kapcsolatos, őreá sokkal nagyobb hatással lesz, mint egy franciára.

Az éghajlat adta hőmérséklet olyan építészeti, bútort- és ruházati ízlést teremt egy hideg országban, amely, bár igen jó, Rómában vagy Sziciliában nem használható.

Theokritosz* és Vergilius eklogáikban az árnyas és friss levegőjű vízpartot dicsérték; Thomsonnak,* amikor az évszakokról szólt, egészen másfajta leírásokat kellett készítenie.

Egy felvilágosult, de kevésbé társas hajlamú nemzet másképpen neveléses, mint egy hasonlóképpen szellemes és a túlzásig a társaságnak élő nemzet; következképpen a két nép vígjátékai mást és mást mutatnak be.

Másfajta lesz a költészete annak a népnek, amely elzárja a nőket, mint azé, amely korlátlan szabadságot ad nekik.

De mégis az az igazság, hogy Vergilius szebben festette képeit, mint Thomson, és hogy a Tiberis partján jobb volt az ízlés, mint a Themze-parton; hogy a *Pastor fido** természetábrázoló jelenetei összehasonlíthatatlanul magasabbrendűek, mint Racan pásztorjelenetei, és hogy Racine és Molière isteni tehetségű emberek a többi színpadi szerzőhöz képest.

A finom és biztos ízlést általában az jelenti, hogy tüstént felismerjük a hibák közt a szépet és a szépségek közt a hibát.

Az ingyenc mindjárt felismeri, ha összekeverték kétfajta bort, és megérzi, mi adja az ételnek az ízét, a többi vendég ellenben csak homályosan vagy hibásan érzi mindezt.

Vajon nem tévedés azt állítani, hogy balszerencse, ha az ember ízlése túl kényes, ha túl jó szakértők vagyunk; mert akkor túlzottan megütközünk a hibákon, s érzéketlenek vagyunk a szépségre; és hogy végül is a túlzott igényességen csak veszíthetünk? Vajon, épp ellenkezőleg, nem az az igazság, hogy csak a jó ízlésű ember élvezhet igazán, mert hiszen ő meglátja, meghallja, megérzi azt is, ami a kevésbé érzékeny, kevésbé gyakorlott ember figyelmét elkerüli?

A zene, a festészet, az építészet, a költészet, az éremtan ismerője olyan érzésekkel gazdagodik, amelyekről a hozzá nem értőnek sejtelve sincsen; még a hiba felfedezésének az öröme is jóleső, ettől csak még tisztábban látja a szépségeket. Ez a tisztán látók előnye a rosszul látókkal szemben. A jó ízlésű embernek még a látása, a hallása, a tapintása is más, mint a közönséges emberé. A jó ízlésű megbotránkozik Raffaello silány ruhaábrázolásán, de csodálja rajzának nemes pontosságát. Örül, amikor észreveszi, hogy Laokoón gyermekeinek a termete semmiképpen sincsen arányban apjuk termetével; viszont a szobor látványa megremegteti, a többi néző pedig teljesen nyugodt marad.

A híres szobrász,* irodalmár és lángelme, aki I. Péter hatalmas pétervári szobrát készítette, jogosan bírálja Michelangelo Mózes-ének a testtartását és szoros kis zubbonyát, amely még csak nem is keleti visolet; de lelkesen csodálja az arc kifejezését.

Nem szólok itt azokról az angol szerzőkről, akik, miután lefordították, előszavaikban gyalázták Molière-t, sem azokról, akik két Racine-tragédiából egyet csináltak, és még új részleteket is tettek hozzá, csak hogy jogot szerezzenek maguknak e nagy férfiú nemes és termékeny egyszerűségének a bírálatához.

Mindazon szerzők közül, akik Angliában az ízlésről, szellemről és képzeletről írtak, s józan kritikára törekedtek, Addisonnak van a legnagyobb tekintélye: munkái rendkívül hasznosak. Legföljebb azt sajnáljuk, hogy nagyon gyakran feladta saját ízlését a pártja kedvéért, meg hogy elősegítse a *Spectator*-nak, a lapnak, amelyet Steele-lel együtt szerkesztett, a minél nagyobb kelendőségét.

Mindamellettt volt mersze néhányszor a párizsi színházat jobbnak ítélni a londoninál; kiemelte az angol színház hibáit, és mikor *Cató*-ját írta, ügyelt rá, nehogy Shakespeare stílusát utánozza. Ha ki tudja fejezni a szenvedélyeket, és lelke heve felér stílusa méltóságával, megreformálhatta volna nemzetét. Darabja, minthogy egy párt ügye volt, hatalmas sikert aratott. De mihelyt a pártharcok elültek, *Cató* című tragédiájából nem maradt más, mint az igen szép verselés és a hidegség. Shakespeare hatását ennél jobban semmi sem növelhette volna. A közönséges ízlésű ember, bárhol él is, nem értékeli a szép verset; és a közönséges angol a legnemesebb és legbölcsebb ékesszólásnál is jobban szereti az egymást szidalmazó hercegeket, a színpadon fetregő nőket, a gyilkosságokat, az aljas kivégzéseket, a színházat tömegesen elárasztó kísérteteket és varázslókat.

Collier* igen jól megérezte az angol színház hibáit; de minthogy – valami barbár babona a megszállottságig hatott rá – a műfaj ellensége volt, a nemzet nem sokra tartotta, és nem kívánt tanulni tőle; gyűlölet és megvetés övezte.

Warburton, Gloucester püspöke, Pope-pal* egyetértésben kommentálta Shakespeare-t: de csak a szavakat kommentálja. A *kritika alapelemei* három kötetének a szerzője bírálja néha Shakespeare-t is; de Racine-t és más drámaíróinkat még inkább bírálja.

Az angol kritikusok főként azt vetik a szemünkre, hogy hőseink mind franciák, olyan szerelmes regényalakok, amilyenek a *Clélie*,* az *Astrée*,* a *Zaïde** főszereplői. A *kritika alapelemei* szerzője különösen Corneille-ről szól szigorúan, mert Caesart – Kleopátrához – így beszélgeti:

*Csak hogy elnyerjem e jogot, e nagybecsűt,
Vágyódó két karom csatázott mindenütt,
Pharszalosznál magam is kardot rántva bőszen
– Hogy védjem Pompeiust, inkább mint hogy legyőzzem.
Legyőztem őt, királynő, s a harcok istene
Biz' kevésbé kegyelt, mint valód kelleme:
Ő vont a kézen, ő gyújtotta lángra merszem;
Utolsó műve, im, e teljes győzedelmem.¹⁵*

Jól tudjuk, hogy mivel Caesar valóban szerette Kleopátrát, Corneille-nek másképpen kellene őt beszéltetnie, és főként: a szerelem a *Pompeius balála* című tragédiában nagyon is izetlen. Tudjuk, hogy Corneille, bár minden darabjában ábrázolja a szerelmet, sohasem volt képes megfelelő módon szólni a szenvedélyről, kivéve a *Cid*-nek néhány spanyol ihletésű jelenetét. De – ebben minden nemzet egyetért velünk – lángelméjét igazolta a *Cinná*-ban, a *Horatius*, a *Pompeius* és a *Polyeucte* több jelenetében és a *Rodogune* utolsó képében; mindezeknek mély értelmét és magasrendű szellemi erőt adott.

¹⁵ Majtényi Zoltán fordítása.

Elismerjük, még hozzá elsőként, hogy legtöbb darabjában a szerelem unalmas; mindnyájan egyetértünk abban, hogy tizenöt vagy tizenhat utolsó darabjának a hősei csak okoskodók. E darabok verselése darabos, homályos, harmónia és báj nélkül való. De ha legjobb korszakának tragédiáiban messze Shakespeare fölé emelkedett, a többiben sem zuhant oly mélyre, mint ő; és ha szerencsétlen módon azt is mondatja Caesarral:

*Megnemesítette, a fogoly címével,
A győztesnek címét, végleges erővel...*

– az ő Caesarja sohasem mond oly szertelenségeket, mint a Shakespeare-é. Hősei nem szerelmeskednek Katalinnal, mint V. Henrik, és nincs hercege, aki azt kiáltaná, mint II. Richárd:

*Kezemmel üdvözöllek, drága föld!
S úgy simogatlak a királyi kézzel.
Ne tápláld urad ellenségeit,
Ne nyújts falánkságuknak édes enybet,
Állítsd utukba mérges pókjaid
S a súlyos puffanású, rút varangyot,
Hogy az áruló lábát elriassza.
Várd ellenségeim csipős csalánnal
S ha kebled fölé virágért hajolnak,
Védd, kérlek, azt bujkáló viperáddal.¹⁶*

Corneille-nél nem találunk trónörököst, aki oly közvetlenül beszélget hadvezérével, mint Shakespeare-nél a walesi herceg, aki később IV. Henrik király lett.

A vezér megkérdi a hercegtől, hány óra van. A herceg

¹⁶ II. Richárd. (Somlyó György fordítása)

így válaszol: „Te meg a sok aszúivástól, a vacsora utáni nadrágszíjeresztéstől és a délutáni padonbóbiskolástól olyan zsíros eszű lettél, hogy azt is elfelejted, voltaképpen mit akartál kérdezni. Mi az ördögöt akartál te az idővel? Amíg az órák nem aszúskupák, a percek nem kappanok, a harangnyelvek nem kerítőnők nyelvei, az órák számlapjai nem örömtanyák cégerei, ő maga az áldott nap nem egy szép, forró szajha tűzszínű tafotában, addig nem tudom, miért kérdeznél olyan fölösleges dolgot, hogy mennyi az idő.”¹⁷

Hogyhogy Warburton nem pirult el, amikor efféle gyalázatos gorombaságokról beszélt? Hát nem a színház és az anglikán egyház becsületéért küzdött?

Kevés a jó ízlésű ember

Bánatosan kell megállapítanunk, hogy – főként a hideg és nedves éghajlat alatt – az embertömegek legnagyobb részének egy csepp ízlése sincsen, nem szeretnek semmi művészetet, és nem is olvasnak soha; egyesek legfőljebb havonta egyszer átlapoznak egy újságot, hogy tudják, mi történik, és hogy képesek legyenek kapásból olyanféle dolgokról beszélni, amelyekről csak homályos fogalmaik lehetnek.

Ha vidéki kisvárosban járunk, legfőljebb egy-két könyvkereskedést találunk. De van olyan város is, amelyben egyetlenegy sem akad. A bírácoknak, kanonokoknak, a püspöknek, a helyettes hivatalnoknak, a képviselőnek, a sóadószedőnek, senkinek sincsen egyetlen könyve sem, és senki sem művelt; semmivel sem vagyunk előbbre, mint a 12. században. S mily ritka a jó ízlés a vidéki városokban, még azokban is, ahol akadémia található.

Az ízlés lakhelye csak egy nagy királyság fővárosa le-

¹⁷ IV. Henrik. I. rész I. felv. II. jelenet. (Vas István fordítása)

het; s még akkor is csak nagyon kevesen részesülnek belőle; a sokaság ki van rekesztve. Az ízlés ismeretlen a polgári családokban, ahol folyvást csak vagyonnal, háztartással törődnek, s idejüket közönséges tétlenség meg néha valami játék tölti ki. Ahol a jogszolgáltatást, pénzügyet, kereskedelmet nagyon nagyba nézik, ott a művészetnek már nem marad semmi hely. Nagy szégyene az emberi szellemnek, hogy az ízlés csak a dúsgazdag tétlenséggel együtt kap helyet. Ismertem egy versailles-i hivatali tisztviselőt, aki szellemesnek született, és azt mondta: „Igen, szerencsétlen vagyok, mert nincs időm, hogy jó ízlésű legyek.”

Egy olyan városban, mint Párizs, ahol legalább hatszáz-ezer lélek él, nem hiszem, hogy háromezernél több művészi ízlésű ember akadna. Ha bemutatnak egy-egy drámai remeket, ami igen ritkán esik meg (és nem is lehet másként), azt szokták mondani: Egész Párizs el van ragadtatva; de legfőljebb háromezer példányt nyomnak belőle.

Ha bejárjuk ma Ázsiát, Afrikát és a fél Északot, látjuk talán valahol is az ékesszólás, a költészet, a festészet, a muzsika iránti hajlamot? Barbár majdnem az egész világ.

Az ízléssel tehát ugyanaz a helyzet, mint a filozófiával: kivételes lelkek kis embercsoportjának a kiváltsága.

Franciaországnak az volt a szerencséje, hogy akadt egy XIV. Lajos, aki jó ízlésűnek született.

Kit kedvel Jupiter, vagy az égig emel fel erénye,

Vagy pedig isteni sarj maga is. Közepén sűrű erdő,

*Ezt a sötét Cócytusnak veszi körbe dagálya.*¹⁸

Hiába mondta Ovidius (Metam. I. 86.), hogy Isten azért teremtett bennünket, hogy az égre tekintsünk: „Erectos ad

¹⁸ Vergilius: *Aeneis*. VI. 129–131. (Lakatos István fordítása)

sidera tollere vultus"; csaknem minden ember a föld felé görnyed.

Egy formátlan szobor, egy rossz kép, amelyen elferdültek az alakok, miért nem számíthatott sohasem remekműnek? Egy hitvány, aránytalan ház miért nem tűnhetett sohasem építészeti remeknek? Hogyan van az, hogy a kellemetlen és disszonáns zenei hangok egyetlen fülnek sem tetszhetnek; rossz, barbár stílusú tragédiák viszont sikert arattak, még Corneille nagyszerű jelenetei, Racine megható tragédiái után is?

Csak a színházban fordul elő, hogy egy-egy pocsék darabnak, akár tragikus, akár komikus, sikere van. Mi az oka ennek? Az, hogy csak a színházban uralkodik az illúzió; az, hogy a siker két-három, sőt néha egyetlen színészen múlik, és főként az, hogy a fizetett tapsolók nagy erőfeszítéseket tesznek, miközben a jó ízlésű emberek nem tesznek semmit. A fizetett tapsolók hada gyakran egy egész nemzeték életében működik. Annál is tevékenyebb, mert célja nem annyira egy szerző felemelése, mint egy másik megbuktatása. Legalább egy évszázadra van szükség, hogy megállapíthassuk a művek igazi értékét csak ebben a műfajban.

De nagyobb távlatban mégis a jó ízlésű emberek kormányozzák a művészet birodalmát. Poussinnek el kellett hagynia Franciaországot, hogy átadja helyét egy rossz festőnek. Le Moine* kétségbeesésében véget vetett az életének. Vanloo* hajlandó volt másutt gyakorolni a tehetségét. A hozzáértők segítették mindhármukat az őket megillető helyre. Gyakran látjuk más műfajokban is, hogy a legrosszabb művek hatalmas sikert aratnak. Előfordul, hogy a hibás fordulatokat, a barbarizmusokat, a hamis érzelmeket, a legnevetsegesebb dagályosságot sem ismeri fel senki egy bizonyos ideig, mert az érdekszövetség és a közönséges emberek ostoba lelkesedése oly részegséget okoz, amely-

nek következtében az ember semmit sem érez. A hozzáértők terelik végül helyes útra a közönséget; ez az egyetlen különbség a legfelvilágosultabb és a legközönségesebb nemzetek között, mert az ízlés nélküli párizsi semmivel sem áll más ízlés nélküliek felett; de Párizsban épp elég nagyszámú művelt ember akad, aki vezetheti a tömeget. Egyetlen pillanat is elegendő, hogy ez a tömeg belesodródjék egy népi mozgalomba; de művészi ízlésének megállapodásához több időre van szükség.

Szávai János fordítása